

uitgegeven. We mogen aannemen dat de inhoud ervan door bestuur en kaderleden werd onderschreven en dat ze dus een 'officiële' visie uitdragen.' Het citaat gaat over de KAB, maar het is zo categorisch gesteld dat het misschien ook geldt voor een boek begeleid door een commissie uit de Unie NKV.

W. Pelt

J. W. Schot, e. a., ed., *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, V, Transport, communicatie* (Zutphen: Walburg Pers, 2002, 347 blz., € 39,95, ISBN 90 5730 068 0).

Altijd weer een zelfde werk; deel vijf van de serie 'Techniek in Nederland in de twintigste eeuw' (TiN20) is net als de voorafgaande delen de uitkomst van gedegen onderzoek. Het deel behandelt de thema's transport en communicatie (in TiN20-taal heten dat clusters). De kennis van beide thema's is onmisbaar om de dynamiek van de techniek in de vorige eeuw te begrijpen.

In het eerste cluster van dit TiN20-deel worden de innovatieprocessen die aan de dynamiek ten grondslag liggen begrepen in termen van 'technische regimes' en 'regimetransformaties' — de hand van Johan Schot is hierin duidelijk zichtbaar. Een technisch regime wordt gezien als een dominante technische praktijk op een gegeven moment. De veronderstelling is dat regimetransformaties grote economische, politieke en culturele effecten met zich meebrengen met grote gevolgen voor groepen van producenten, gebruikers en andere relevante partijen als de overheid. Over de oorzaken en gevolgen van het transformatieproces komt de lezer in dit deel veel te weten.

Het cluster 'transport' beschrijft de mobiliteitsexplosie van de twintigste eeuw die, zo stellen de auteurs, vooral kan worden geïnterpreteerd als een democratisering van het vervoer. Het fenomeen transport zelf wordt behandeld aan de hand van drie gevalstudies: de auto en de vestiging van het autoregime, de Rotterdamse haven en de omslag van handmatige overslag van goederen naar een regime waarin mechanische overslag centraal staat en tot slot de luchthaven Schiphol en de overgang van een weilandregime naar een regime waarin het vliegveld wordt gezien als een complexe infrastructuur.

De pretentie dat de genoemde regimetransformaties sociaal-economische en politieke consequenties met zich meebrachten, maken de auteurs meer dan waar. Zonder de twee andere gevalstudies tekort te willen doen, is dat goed te illustreren aan de hand van de geschiedenis van de automobiel. Niet alleen laten de auteurs zien dat steeds meer mensen uit alle lagen van de bevolking zich van gemotoriseerd vervoer konden bedienen, ook maken zij inzichtelijk hoe de complete infrastructuur veranderde met de komst van de auto. Aan de hand van gedetailleerd cijfermateriaal, grotendeels afkomstig uit het recent verschenen proefschrift van Peter Eloy Staal, medeauteur van de hoofdstukken over de auto, wordt de explosieve ontwikkeling van deze vervoersvorm duidelijk. Het zou de auteurs te kort doen te suggereren dat het hen slechts ging om de groei van het autobezit aan te tonen. Daarvoor hebben we geen historische studie nodig; immers talloze autobezitters staan dagelijks in de file! Het waardevolle van de studie is dat het tal van keuzen die aan het autobezit ten grondslag liggen transparant heeft gemaakt. Al lezend worden we ingewijd in de wereld van de eerste autobezitter, de ontwikkelingen van de machine onder de motorkap en de discussies in en rond de belangenvertegenwoordiger de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond (de ANWB) van in eerste instantie de fietser en later de autobezitter.

De analyse van het transport wordt afgesloten met een hoofdstuk getiteld 'Begrensde mobiliteit?' Daarin valt vooral het vraagteken op. In het hoofdstuk wordt zichtbaar dat de mobiliteits-explosie uit de hand is gelopen, waardoor infrastructurele uitbreidingen, zoals de vijfde Schiphol-baan, op grote maatschappelijke weerstand konden rekenen. In de discussies over de toekomst van het transport in Nederland is het zinvol lessen te trekken uit het verleden — het cluster transport van de TiN20 serie biedt daarvoor een rijkdom aan mogelijkheden.

Ook in het tweede cluster van dit deel komt een technologie aan de orde die het sociaal-culturele leven in Nederland sterk heeft beïnvloed: de 'communicatie'. In dit cluster wordt de nadruk gelegd op de maatschappelijke inbedding op drie niveaus. Het eerste niveau behelst de organisatorische en institutionele inbedding, waarbij de vraag wordt gesteld hoe de introductie van nieuwe media gepaard gaat met de interactie tussen producenten, consumenten en intermediaire actoren. Op het tweede niveau wordt aandacht besteed aan het mediagebruik, waarbij zichtbaar wordt gemaakt dat in de loop van de tijd nieuwe, onverwachte gebruikerspraktijken kunnen ontstaan. Het laatste niveau betreft de culturele inbedding, waarin de lezer inzicht krijgt in niet alleen de discussies over de gevolgen van de nieuwe media, maar ook in hoe de discussies werden vertaald in concrete beheersings- en controlemechanismen.

Ook in dit cluster is gekozen om naast de analyse van maatschappelijke praktijken en gebruiken van meer algemene aard enkele gevalstudies uit te diepen. De gevalstudies hebben betrekking op communicatie op afstand — de telecommunicatie. Daarin komen de telefoon, de radio, de televisie en de ICT aan bod. Steeds weer gaat het om de vraag hoe de communicatiemiddelen zich via markt- en culturele integratie een plaats hebben kunnen veroveren in de Nederlandse samenleving.

Bij communicatie gaat het net als bij transport om concrete middelen en producten. De auteurs bieden een keur aan detailstudies over de introductie van 'artefacten' als de radio, kabeltelevisie en de computer. Ook het ontstaan en de werking van tal van deelproducten, zoals transistoren, schotelantennes en glasvezelkabels worden inzichtelijk gemaakt. Echter, net als in het cluster transport gaat het de auteurs ook hier niet om op zichzelf staande artefacten, maar wordt duidelijk dat producenten en eindgebruikers betekenis geven aan elk artefact. En de betekenis van een artefact als de radio of de televisie kan moeilijk begrepen worden zonder de analyse van het sociaal-technische netwerk waarin het functioneert.

Communicatie is toch vooral ook een samenspel van actoren. Eén actor valt in het bijzonder op: de Nederlandse international en electronicagigant de NV Philips blijkt, niet geheel verrassend, een groot aandeel te hebben gehad in de introductie van radio en televisie in Nederland. Dat wil niet zeggen dat de rol van Philips een vanzelfsprekende was. Zowel binnen als buiten Philips waren er talloze discussies over de rol die radio en televisie in de maatschappij zouden moeten spelen. De verzuilde omroepen hebben in de discussie een belangrijk aandeel gehad. Belangrijk was ook de opkomst van het maatschappelijk middenveld van op consumenten ingestelde bedrijven, instellingen en belangenverenigingen. Zoals in de voorgaande TiN20 delen al duidelijk werd, zijn het de 'intermediaire actoren' die een schakel vormen tussen producent en consument. Onno de Wit, auteur van de hoofdstukken over radio en televisie, schetst vervolgens gedetailleerd hoe technologische ontwikkelingen en maatschappelijke processen als verzuiling en individualisering elkaar wederzijds hebben beïnvloed.

In de woorden van de auteurs was er sprake van een co-evolutie van technische en sociale ontwikkelingen. Voor elk telecommunicatiemiddel, telefoon, radio en televisie, verliep deze co-evolutie weer anders en kende de maatschappelijke inbedding een eigen dynamiek. Voor ieder die deze dynamiek wil begrijpen is dit deel van de TiN20 serie een onmisbaar naslagwerk.

Kees Boersma

B. Hering, *Soekarno. Founding father of Indonesia 1901-1945* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CXCI; Leiden: KITLV Press, 2002, 439 blz., ISBN 90 6718 191 9).

Wie een biografie van Soekarno wil schrijven moet van goede huize komen. De eerste Indonesische president is een dermate complexe, flamboyante persoonlijkheid met een evenzeer woelige levensloop, dat het een uiterst lastige klus is hem in al zijn facetten recht te doen. Een handjevol historici (Ter Veer, Dahm, Legge, Penders om de belangrijkste te noemen) zijn de uitdaging aangegaan. Geen van hen is er echter goed in geslaagd om een evenwichtige beschrijving te geven van Soekarno's turbulente privé-leven en zijn functioneren als nationalistisch leider c. q. Indonesisch staatshoofd. Zij allen hebben bruikbare bouwstenen aangeleverd, maar dé biografie over hem is nog altijd niet geschreven. Zo ook niet door Lambert Giebels, van wie in 1999-2001 een tweedelige, ruim duizend pagina's tellende levensschets van Soekarno verscheen.

Hoezeer deze biografie ook geprezen kan worden om zijn uitgebreidheid en leesbaarheid, daar staat tegenover dat het werk nagenoeg geheel gestoeld is op Nederlandse bronnen, waardoor het een al te eenzijdig en gekleurd karakter heeft gekregen. Bovendien is Giebels in zijn haast om zijn tweeluik op tijd gereed te hebben rondom Soekarno's honderdste geboortjaar (1901) te gehaast en daardoor soms al te onzorgvuldig te werk gegaan, hetgeen afbreuk heeft gedaan aan de waarde van zijn epos. Met belangstelling heb ik dan ook uitgezien naar de kort na Giebels gepubliceerde biografie van Bob Hering. Het is opvallend hoe groot het contrast is tussen de beide historici — van wie bekend is dat zij niet elkaars vrienden zijn — en hun respectievelijke boekwerken. Waar Giebels zijn onderwerp beziet door een Hollandse bril, plaatst de in de jaren twintig in Indië geboren en daar tot begin jaren vijftig getogen Hering — die zijn biografie overigens beperkt tot de aanvang van de Indonesische revolutie — Soekarno nadrukkelijk in een Indonesische culturele setting. Daarbij baseert deze wetenschapper van Indo-Europese komaf — wiens academische carrière zich overigens voornamelijk in Australië heeft afgespeeld — zich primair op Indonesische bronnen, hetgeen zijn boek alleen daarom al een geheel ander karakter geeft en absoluut meerwaarde biedt. Zo heeft hij meer dan honderd Indonesiërs geïnterviewd die Soekarno hebben gekend en voorts vele Indonesische publicaties in zijn studie verwerkt die tot dusver voor westerse historici ontoegankelijk zijn gebleven vanwege de taalbarrière. Er is nog een opmerkelijk verschil. In tegenstelling tot Giebels is Hering geen vlot verteller. Hij is vooral een man van het detail, hetgeen zijn verhaal echter niet altijd ten goede komt. Mede ook omdat Hering in zijn gedrevenheid om nieuwe informatie aan te dragen — al in de jaren vijftig is hij begonnen materiaal over Soekarno te verzamelen getuige zijn eerste interviews — en in zijn hang naar volledigheid zo minutieus te werk gaat en telkens zijpaden inslaat waarvan niet altijd duidelijk is wat er nu de relevantie van is, leest het boek moeizaam. Dit laat echter onverlet dat Herings boek van belang is en een aanwinst waar het de kennis over deze grondlegger van de Indonesische staat betreft. Door zo nauwgezet te werk te gaan, weet hij tal van door Soekarno zelf in de wereld geroepen mythes te ontcrachten en komt er een scherper beeld naar voren van een Soekarno in zijn vroege, vormende jaren. De grootste kracht van de biografie schuilt mijns inziens dan ook in het feit dat Hering Soekarno schetst als een kind van zijn inheemse leefmilieu en duidelijk maakt hoezeer hij gevormd is door zaken als kosmologie en het geloof in dergelijke magische krachten. Waar westerse historici als Giebels geen gevoel hebben voor dit soort ongrijpbare zaken, heeft Hering dit als kind van het land uitdrukkelijk wel. Hoe waardevol ook, toch roept de biografie ook teleurstelling op. Zo is het merkwaardig dat Hering geen mening geeft over zijn onderwerp. Hij koestert